

Фастовець Н. В., к.н. з держ. упр., Клименко М. С., бакалавр
Київський національний університет технологій та дизайну
ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. В статті досліджено поточний стан підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Дослідження проведено на основі аналізу показників діяльності підприємств. З'ясовано рівень впливу війни на виробничу діяльність підприємців, виокремлено існуючі проблеми і перешкоди розвитку. Подано пропозиції шляхів вирішення проблем і подолання перешкод функціонування підприємництва в умовах воєнного стану.

Ключові слова: підприємництво; підприємницька діяльність; повномасштабна військова агресія; воєнний стан; підприємницький бізнес.

Fastovets N. V., Klymenko M. S.
Kyiv National University of Technologies and Design
ENTREPRENEURIAL ACTIVITY UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article examines the current state of entrepreneurial activity under martial law. The research was carried out on the basis of the analysis of the performance indicators of enterprises. The level of influence of the war on the production activity of entrepreneurs is clarified, the existing problems and obstacles to development are highlighted. Proposals for ways to solve problems and overcome obstacles to the functioning of entrepreneurship in the regions of martial law are presented.

Keywords: entrepreneurship; entrepreneurship; full-scale military aggression; martial law; entrepreneurial business.

Вступ. Україна напередодні початку повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації (далі РФ) мала достатньо високі економічні показники які свідчили про стабільний економічний розвиток., що почався у 2021 році після подолання наслідків зниження економічної активності, спричиненої низкою протиепідеміологічних заходів, введених державою в рамках боротьби із пандемією COVID19.

Якщо у 2020 році показники валового внутрішнього продукту (далі ВВП) зменшилися на 4% і дорівнювали 153,9 млрд дол., то у 2021 році розмір ВВП сягнув до показників 200 млрд дол. [1]. У доларовому еквіваленті середня заробітна плата станом на 1 січня 2019 року дорівнювала 332 дол.; станом на 1 січня 2020 року – 430 дол., станом на 1 січня 2021 року – 438 дол.; станом на 1 січня 2022 року – 506 дол. (найвищий показник за останні 5 років) [1].

Міжнародні резерви України в кінці 2021 року склали 30,9 млрд дол. Показники золотовалютних резервів у 2019 році дорівнювали 25,3 млрд дол., на кінець 2020 року – 29,1 млрд дол. Такий показник, як ВВП на одну людину у доларовому еквіваленті збільшився з 3662 дол. у 2019 році – до 4836 дол. у 2021 році. Що є найвищими показниками за всю історію України [1].

Впродовж 2021 року чітко прослідковувалася тенденція росту депозитних вкладів у банківській системі. Станом на грудень 2021 року депозити фізичних та юридичних осіб зросли на 156 млрд грн і дорівнювали 1 трлн 504 млрд грн (в порівнянні із груднем 2020 року – 1 трлн 348 млрд грн) [2].

Вищезазначені показники дають можливість стверджувати, що після падіння у 2020 році на 4% ВВП України у 2021 році українська економіка укріпилась і зросла на 3,2%.

За інформацією українських урядовців підприємницький бізнес станом на березень 2022 року здійснював свою діяльність, отримуючи прибутки і створюючи привабливий економічний клімат. Лише власники малих та середніх підприємств створювали близько 61% ВВП, 73% робочих місць в Україні, забезпечували 37% податкових надходжень [3, 4].

В умовах повномасштабної війни РФ проти України підприємці були змушені кардинально змінювати форми і методи діяльності, трансформувати виробничі процеси з урахуванням кадрових, логістичних, безпекових, фінансових, сировинних викликів, переорієнтовуватися задля пошуку нових клієнтів і створення нових продуктів та послуг. З одного боку, з початку повномасштабного військового вторгнення РФ в Україну підприємці стали активним учасником боротьби за незалежність України.

За даними Офісу з розвитку підприємництва та експорту 93% підприємницького бізнесу приєдналися до заходів щодо допомоги країні під час війни, в тому числі 67,1% долучилися до волонтерської активності. З іншого боку, підприємницький бізнес України зазнав після 24 лютого 2022 року значного негативного впливу, спричиненого військовими діями армії РФ [5].

Фахівці наголошують, що «бойові дії руйнують фізичні активи підприємств. Частка підприємств, що перебувають під загрозою зникнення, у прифронтових та частково окупованих регіонах становить близько 45% для первинного сектору (сільське господарство та видобуток), 35% – для вторинного (заводи, фабрики, промислове виробництво) та 37% – для третинного сектору (послуги)» [7].

З огляду на зазначене, набуває вагомого значення дослідження поточного стану підприємництва в умовах повномасштабного військового вторгнення армії РФ в Україну, з'ясування ключових проблем і шляхів їх вирішення з метою стабілізації економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями стану і позицій відновлення українського підприємницького бізнесу в своїх практичних дослідженнях розглядають Олег Гетман, Дмитро Ливч, Юрій Тарасовський, Володимир Рихліцький, Катерина Соболева.

Мета статті. З'ясувати поточний стан підприємницької діяльності в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну, яке розпочалось 24 лютого 2022 року, призвело до значної дестабілізації діяльності підприємницького бізнесу.

Підприємницький бізнес знаходиться під тиском воєнних дій в тій мірі, в якій підприємства розташовані територіально.

Умовно територію України поділяють на чотири регіони військового впливу:

1. *Умовно безпечні регіони.* Регіони України що знаходяться в тилу та мають мінімальний ризик вторгнення – є відносно безпечними для підприємницької діяльності.

2. *Базові регіони.* Регіони України що забезпечують логістику гуманітарних та оборонних вантажів для фронту.

3. *Прифронтові регіони.* Регіони України, що прилягають к лінії ведення бойових дій і знаходяться під загрозою вторгнення.

4. Тимчасово окуповані території України – регіони України – зона бойових дій.

Відповідно статистичним даним 45% малих та середніх підприємств (за виключенням Києва), що забезпечували до початку війни більш ніж 40% ВВП України зараз вимушено знаходяться на окупованих та прифронтових територіях України [6], що унеможливило їх роботу.

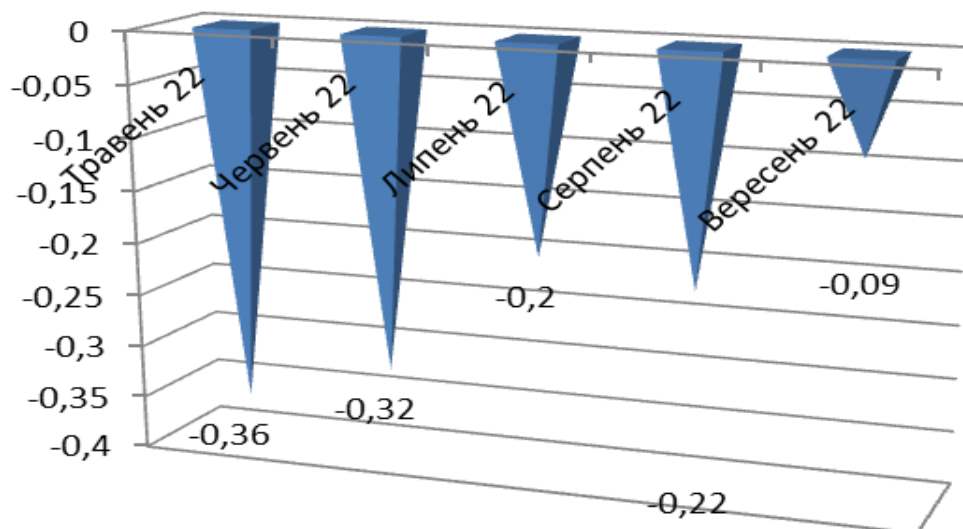
Більше 70% респондентів опитування Advanter Group станом на початок травня 2022 року заявляли, що не проводили релокацію бізнесу. За даними дослідження в рамках проєкту Keep Going кількість невеликих бізнесів які перебувають у зоні бойових дій сягає 40%, і лише 16% з них переїхали в безпечні місця [8].

Релокацію здійснити змогли, в більшій мірі ті підприємства, які не мали великих виробничих майданчиків. Зазвичай сфера діяльності підприємств, змінивши місце локації, пов'язана із сферою ІТ послуг, маркетингу, консалтингових та дизайнерських послуг, роботою в сфері фінансів та логістики. Компаніям сфера діяльності яких була прив'язана до конкретного регіону, який зараз знаходиться в зоні окупації, важко відновити свою діяльність з причин відсутності умов для таких можливостей на інших територіях, або браком коштів на створення подібних умов, або з причин наявності конкуренції.

Статистичні дані, згідно інформації отриманої станом на кінець вересня 2022 року, дають нам змогу визначити, що 33,8% підприємств зупинені, або майже зупинені. Не змінила, або збільшили обсяг робіт в порівнянні із періодом до 24 лютого 2022 року лише 15,6% підприємницького бізнесу.

Поточний стан підприємницького бізнесу, який функціонує характеризують показники ділового клімату. За даними п'ятого щомісячного опитування підприємств України у вересні зафіксовано значне покращення очікувань та оцінок економічної кон'юнктури та ділового клімату.

У вересні порівняно із серпнем 2022 року оцінки підприємствами власної фінансово-економічної ситуації суттєво покращились, хоча негативні оцінки все ще переважають. Після незначного погіршення в серпні, Індекс поточної фінансово-економічної ситуації на кінець вересня 2022 року значно покращився, збільшившись більше ніж удвічі, із -0,22 до -0,09 (рис. 1) [8].

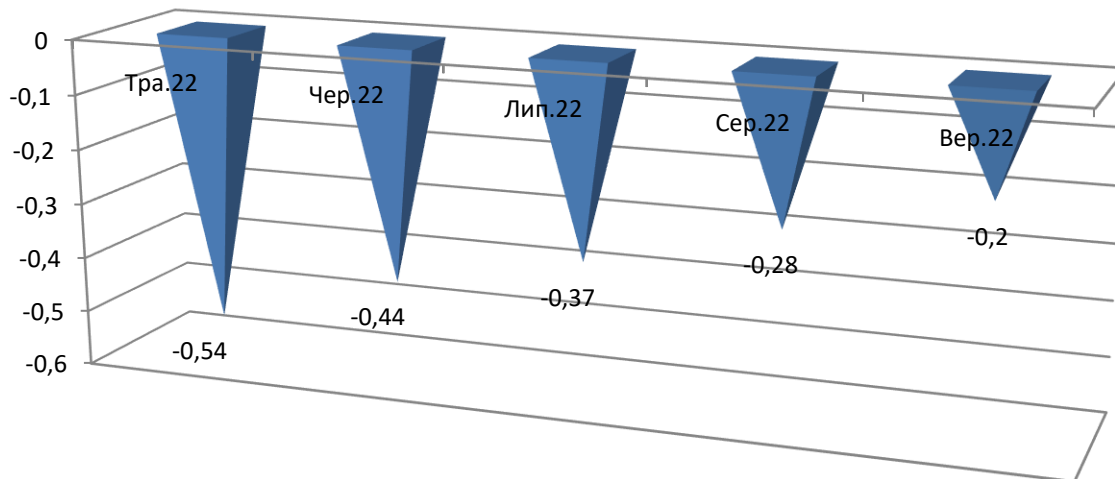

Джерело: [8].

Рис. 1. Рівень оцінки фінансово-економічної ситуації на підприємстві

Оцінка підприємцями загальноекономічного середовища станом на кінець вересня 2022 року залишається негативною, але продовжує покращуватись четвертий місяць поспіль. Значення відповідного індексу зросло з -0,28 у серпні до -0,20 у вересні. Це відбулося за рахунок зменшення частки тих, хто оцінює загальноекономічне становище як погане, із 36,3% до 30,7%. Водночас, частка тих, хто оцінює загальноекономічне становище позитивно, збільшилась із 4,8% до 7,5%. Частка тих, хто

вважає загальноекономічне середовище задовільним, збільшилась із 58,8% у серпні до 61,8% у вересні (рис. 2) [8].

Джерело: [8].

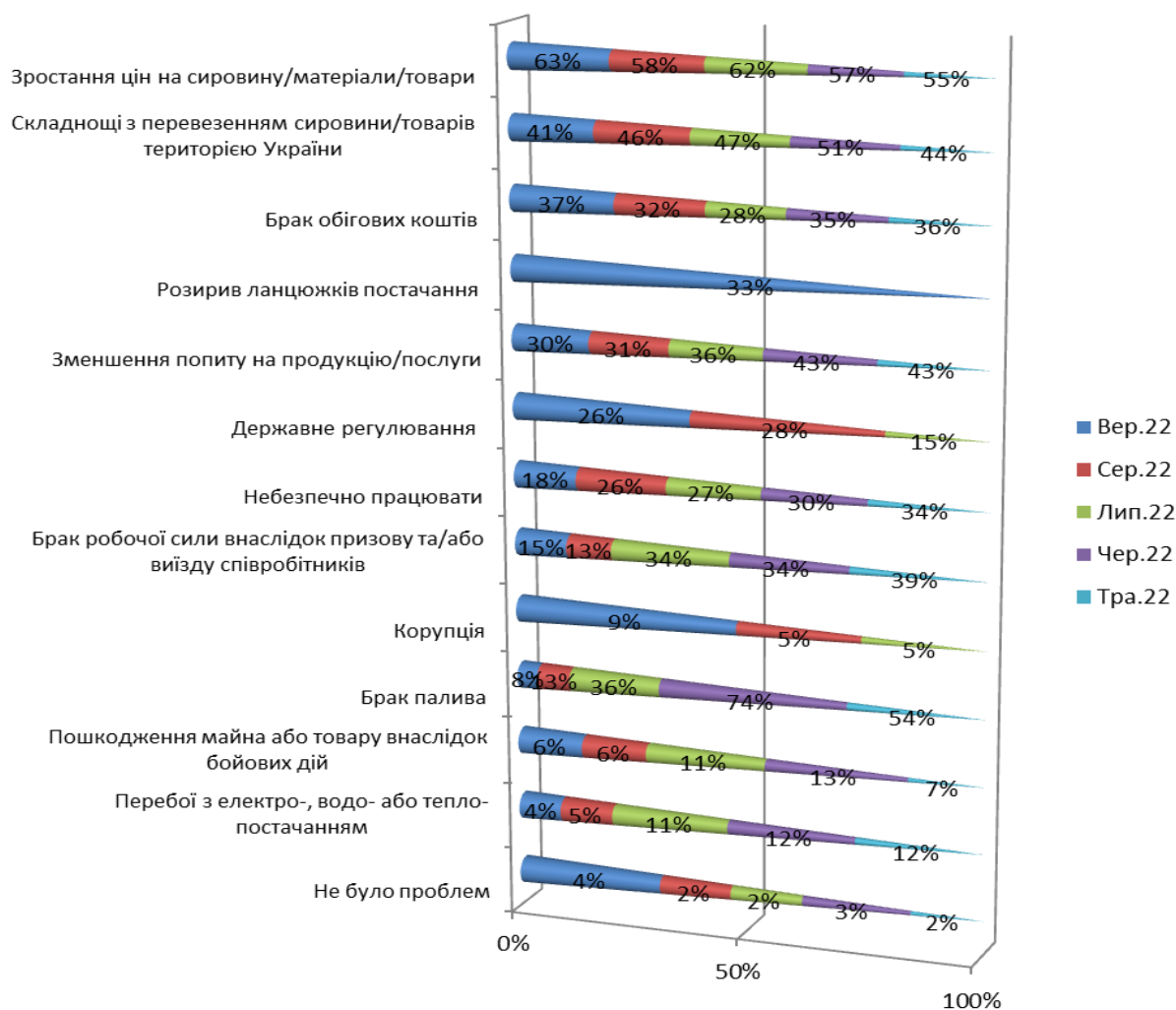
Рис. 2. Загальноекономічне середовище, індекси

Самі представники підприємницького бізнесу серед основних проблеми ведення бізнесу під час війни станом на вересень 2022 року назвали наступні (рис. 3):

- проблема з наявністю сировини і зростання її вартості;
- логістичні -1 розрив ланцюгів постачання сировини і готової продукції;
- брак обігових коштів;
- зменшення попиту на продукцію/послуги;
- державне регулювання курсу валют;
- безпекова складова;
- брак робочої сили внаслідок призову та/або виїзду співробітників;
- брак палива;
- пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій;
- перебої з електро-, водо- або тепло-постачанням.

На початок осені 2022 року більша частина підприємців (63%) головною перешкодою стабільної роботи підприємств визнали зростання вартості сировини і матеріалів, інші (41%) серед головних перешкод назвали складнощі з перевезенням сировини та товарів. Але треба відмітити, що кількість підприємств, які зіткнулися із проблемами доставки у попередніх місяцях зменшилась, що свідчить про стабілізацію системи перевезень. Якість доставки виросла на 7%.

Брак обігу коштів займає третє місце серед проблемних питань. Цю проблему відмітило 37% керівників підприємств. Цей показник виріс за період липень-серпень на 10%. Бойові дії, руйнації, проблеми в системі логістики негативно впливають на зв'язки із постачальниками і клієнтами. Проблеми в постачальних ланцюжках актуальна для 33% підприємців.

Джерело: [8].

Рис. 3. Проблеми ведення бізнесу під час війни

Крім того, негативно відображається на роботі підприємств зниження попиту на продукцію та послуги підприємств. Зниження покупної здатності населення України знижує рівень доходності підприємницького бізнесу і негативно впливає і на заробітну плату співробітників бізнес-структур.

Але тенденція зниження попиту протягом серпня – вересня 2022 року поступово знижує темпи росту. Так у вересні 2022 року на зниження попиту скаржилися 30% підприємств, тоді як у травні таких було 43%.

Для 26% підприємців актуальною залишається проблема регулювання курсу валюти. Ця тенденція зберігалася із минулих періодів.

Позитивним в вересні стала інформація про те, що підприємствам стало працювати більш безпечно. Лише 18% вказали на наявність небезпеки під час роботи. Завдяки стабілізації паливного питання в Україні зменшилась частка підприємств, яка скаржиться на брак палива з 32% у травні, до 8% у вересні. Звернемо увагу, що у червні паливна проблема гостро стояла перед 74% підприємствами.

Проблема браку необхідної кількості робочої сили займає в рейтингу восьме місце і гострота цього питання поступово знижується.

Шість відсотків із опитаних підприємців зазначили про пошкодження майна або товару внаслідок бойових дій, а 4% – про перебої з електро-, водо- або теплопостачанням. Всього 4% повідомили, що не зіштовхувалися з жодними проблемами.

Крім того, згідно даним самих підприємців для підприємницького бізнесу гостро стоять питання повернення податку на додану вартість, відносини із митницями, ліцензування товарів, відсутність власного плану розвитку.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного аналізу було з'ясовано, що біля 85% підприємницького бізнесу в Україні через війну зайняті та працюють частково, з них 135% тимчасово призупинили діяльність, 1% – припинили діяльність та не планують відновлення.

Серед гострих проблем сьогодення підприємці фіксують низький рівень замовлень, логістичні проблеми, брак сировини та робочої сили.

Труднощі із реалізацією продукції призвели до того, що лише 3–5% підприємницького бізнесу збільшили зарплати і 20% змогли залишити рівень заробітної, який був в них до початку повномасштабної військової агресії з боку Росії. Знизили, або заморозили виплати заробітної плати 65% підприємницького бізнесу. Мають проблеми з обіговими коштами і фіксують дебіторську заборгованість 29% бізнес структур.

Щодо шляхів покращення ділового клімату, то підприємцям варто звернути увагу на державні програми, які створено задля підтримки підприємницького бізнесу. Так, 11 квітня 2022 року в Україні була запущена єдина платформа цифрової взаємодії для допомоги в релокації бізнесу в рамках діяльності Державного підприємства «Прозоро Продажі», за ініціативою Міністерства економіки і за підтримки Міністерства цифрової трансформації України.

У зв'язку із тим, що існують відповідні державні гранди для українського бізнесу, кошти яких виділяються ЄС, держава має створити інформаційну підтримку підприємців у проходженні процедури участі.

Крім того, необхідно створювати нормативно – правову основу підтримки для виходу українського товару на ринки ЄС задля розвитку національних бізнес-структур за рахунок реалізації їх продукції на зовнішньому ринку доти не закінчиться війна і не відбудеться поновлення національного ринку попиту.

Список використаної літератури

1. Топ 10 реформ для зростання економіки: успіхи та провали Парламенту за 3 роки. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/1/693306/>.
2. Звіт про фінансову стабільність. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H1.pdf?v=4.
3. Олександра Комісарова. 73% робочих місць забезпечує малий та середній бізнес – Мінекономіки. URL: <https://suspilne.media/114645-73-robocih-misc-zabezpecue-malij-ta-serednij-biznes-minekonomiki/>.
4. Володимир Зеленський. Виступу на форумі «Україна 30. Малий і середній бізнес та держава». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3210973-malij-i-serednij-biznes-dae-60-vvp-i-bilse-zelenskij.html>.
5. Нове обличчя українського підприємництва. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937/>.
6. Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Аудиту збитків, понесених внаслідок війни». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf>.
7. Нове обличчя українського підприємництва. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/08/29/690937/>.
8. Нове Щомісячне опитування підприємств. 2022. Вип. 5. Український бізнес під час війни. URL: <http://www.ier.com.ua/ua/publications/reports>.
9. Дослідження стану та потреб бізнесу в Україні. URL: <https://business.diiia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna>.
10. Юрій Тарасовський. Як український бізнес працює під час війни. Головні факти з дослідження Gradus Research. URL: <https://forbes.ua/news/v-ukraini-35-biznesu-prizupinili-diyalnist-cherez-viynu-1-ne-planuyut-vidnovlennya-opituvannya-gradus-23032022-4950>.
11. Катерина Соболева. Пережити «великий шок»: як світовій та українській економіці ефективно працювати в новій реальності. URL: <https://mind.ua/publications/20242401-perezhiti-velikij-shok-yak-svitovij-ta-ukrayinskij-ekonomici-efektivno-pracuyuvati-v-novij-realnosti>.
12. Володимир Рихліцький. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/>